

Napetosti i sukobi između Katoličke crkve u Istri i Oblasnog Narodnog odbora za Istru 1945.-1947.

U radu se, na temelju arhivskog gradiva i literature, analiziraju tri krupna praktična pitanja koja su dobrim dijelom bila uzroci napetosti i nesporazuma između Katoličke crkve u Istri i lokalne vlasti u razdoblju 1945.-1947. godine. U prvu grupu spadaju napadi na slobodu djelovanja Crkve, tj. na njezin, najkraće rečeno, pastoralni rad. To su zabrane procesija, kao javnih iskaza vjere, stavljanje na marginu, u privatnu sferu, podjelu sakramenata krštenja i vjenčanja te smetnje održavanju vjeronauka u školama. Druga i treću grupu uzroka čine izvanjski pritisci na Crkvu. Oduzimanjem crkvenih posjeda, mjerama agrarne reforme, na temelju „istarskih zakona“, osiromašilo se Crkvu u Istri i nerijetko dovelo u gori materijalni položaj nego u drugim dijelovima Hrvatske. Traženjem podrške Petogodišnjem planu, nastojalo se, s jedne strane, osigurati podršku tom gospodarskom programu, a s druge strane, onemogućiti bilo kakav disonantan ton iz crkvenih redova, odakle je jedino i mogao doći, prema mjerama državne politike.

Ključne riječi: Istra, Katolička crkva, napetosti, agrarna reforma, procesije, vjeronauk

Uvod

Jugoslavensko-talijanski granični prijepori po završetku Drugog svjetskog rata oko toga kome će pripasti Istra i čitava Julijska Venecija¹, Jugoslaviji ili Italiji, privremeno

1 Za nekadašnje anektirane austrijske posjede na svojoj istočnoj granici – grofovije Goricu i Gradišku, grad Trst s okolicom, dijelove Kranjske i Koruške te Istru s kvarnerskim otocima (osim otoka Krka) Italija je već otprije, s jasnim teritorijalnim zahtjevom, upotrebljavala naziv Venezia Giulia. U hrvatskoj i slovenskoj historiografiji kao „ekvivalent, ne i prijevod,“ talijanskog naziva Venezia Giulia redovito se sve donedavno rabio naziv Julijska Venecija. Kako se u novije vrijeme češće koristi naziv Julijska Venecija, to će i u ovom radu biti upotrebljavan taj naziv. Julijska Venecija, grad Zadar te dalmatinski otoci Lastovo i Palagruža formalno-pravno pridruženi su Italiji Rapallskim mirovnim ugovorom, potpisanim 1920. između Kraljevine SHS i Kraljevine Italije, da bi Rimskim ugovorom iz 1924. Kraljevina SHS preputala Italiji i tadašnji grad Rijeku, koji je odmah uključen u sastav Julijske

su riješeni sporazumom između vlada Velike Britanije i SAD-a, i jugoslavenske vlade, potpisanim u Beogradu 9. lipnja 1945. godine. Nešto kasnije (20. lipnja) Beogradski sporazum potvrđen je i operacionaliziran u Devinu. Prema tim sporazumima Julijska Venecija podijeljena je između angloameričke i jugoslavenske vojne uprave. Crta razdvajanja poznata kao „Morganova linija“, tako nazvana prema američkom generalu Morganu koji ju je predložio, išla je na sjeveru od austrijske granice do Kobarida, zatim se spuštala istočno od Tolmina i Gorice. Od Gorice je skretala još nešto istočnije da bi se zaustavila na uskom pojasu južno od Trsta. Zapadno od Morganove crte nalazila se Zona A, s tim da je grad Pula s najužom okolicom ušao u sastav Zone A i bio pod anglo-američkom vojnom upravom, a istočno od crte razdvajanja bila je Zona B pod Vojnom upravom Jugoslavenske armije (dalje: VUJA). U točki 7. Devinskog sporazuma eksplicite je istaknuto: „Ovaj ugovor ni u kom pogledu ne prejudicira niti tangira definitivnu pripadnost dijela Julijske Venecije Italiji zapadno od linije. Isto tako ni jugoslavenska vojna okupacija ni administracija dijelom Julijske Venecije istočno od linije ni u kom pogledu ne prejudicira niti tangira definitivnu pripadnost toga područja.“² Dakako, svima uključenim u te prijezore bilo je jasno da se oni mogu riješiti jedino na nekoj međunarodnoj konferenciji.

Na području Zone B civilni (upravni) organi vlasti bili su narodnooslobodilački odbori (dalje: NOO), odnosno narodni odbori (dalje NO)³ na čelu s Oblasnim Narodnim odborom za Istru (dalje: ONOI), čije je sjedište do 12. lipnja 1945. bilo u Puli, a otada do ukidanja 31. studenog 1947. u Labinu. Na nižoj hijerarhijskoj razini nalazili su se kotarski, gradski i mjesni odbori. Pri ONOI-u je osnovano 17 odjela ili organizacijskih jedinica – od Odjela za unutarnje poslove do Privrednog vijeća za Istru, Rijeku i Slovensko primorje.⁴ Uz odjele su djelovale i tri oblasne komisije: Agrarna komisija, Komisija za ratne štete i Komisija za ratne zločine te Okružni sud i Javno tužiteljstvo za Istru. Cjelokupan život kontrolirala je svemoćna Partija pomoću svoje sveprisutne

Venecije. Franko Dota, *Zaraćeno poraće. Konfliktni i konkurentski narativi o stradanju i iseljavanju Talijana Istre*, Srednja Europa, Zagreb 2010., str. 7-9; Franco Cecotti, „Julijska Venecija“, *Istarska enciklopedija* (uredili: Miroslav Bertoša i Robert Matijašić), Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, Zagreb 2005., str. 359.

2 Juraj Hrženjak (ur.), *Istra i Slovensko primorje u borbi za slobodu kroz vjekove*, Rad, Beograd 1952., str. 585.

3 Općim zakonom o narodnim odborima, koji je donio Prezidijum Narodne skupštine FNRJ 21. svibnja 1946. godine, narodnooslobodilački odbori (NOO) preimenovani su u Narodne odbore (NO). *Službeni list FNRJ*, br. 43, Beograd, 28. svibnja 1946.

4 Radilo se o sljedećim jedinicama: Unutrašnji poslovi, Tajništvo, Financijski odjel, Poljoprivredni odjel, Odjel trgovine i opskrbe, Odjel obrta, trgovine, rudarstva, Prosvjetni odjel, Prometni odjel, Zdravstveni odjel, Socijalni odjel, Socijalno-zdravstvena zaštita, Odjel rada Oblasna uprava narodnih dobara, Planska komisija, Kontrolna komisija i Privredno vijeće za Istru, Rijeku i Slovensko primorje. Državni arhiv u Pazinu (HR-DAPA) – 79, Oblasni Narodni odbor za Istru, Sumarni inventar, sv. 1., autor: Ljiljana Radaljak.

tajne policije – Odjeljenja za zaštitu naroda (dalje: OZNA).⁵ Strah od OZNE, koji su sijali njezini službenici, odražavao se u izreci koja se širila među običnim pukom: „OZNA sve dozna.“

Nakon što je ONOI u svibnju 1947. donio Proglas da na području Istre vrijede jugoslavenski zakoni, Ante Mandić⁶, za koga se sve prije može reći nego da je bio neprijateljski raspoložen prema novoj vlasti, piše Pavlu Gregoriću u Zagreb kako bi u Istru trebalo poslati „koga pametnog čovjeka sa željeznom metlom, pa neka mete, pa ništa ako i malo grebe“ jer u Istri vlada „potpuni hohštapleraj (...) Vaša partija izgubila je – mogu ti kazati – svaki ugled u narodu, a sada je momenat da se rehabilitirate“.⁷ Na odgovorna, visoko pozicionirana, činovnička mjesta dolaze poluobrazovani partijski poslušnici, koji su prethodno završili tromjesečne tečajeve. S vremenom, kad je na svim razinama zavladao nestručnost činovnika i kad su se posljedice počele ozbiljno osjećati, državni vrh je naredio smjenjivanje nesposobnih činovnika ili njihovo doškolovanje putem raznih kratkih tečajeva, poznatih kurseva.⁸ Veliki problem bio je gomilanje činovnika, u nekim ih je mjestima bilo do 60% više nego je trebalo, te „sektaštvo i šovinizam“ u djelovanju OZNE. U odnosu na vlast OZNA se toliko osamostalila da je prema vlastitom nahodjenju ili na temelju prijava koje su dostavljali ljudi sumnjive prošlosti, zatvarala one koji nisu ništa učinili, a na slobodi ostavljala fašističke suradnike.⁹ Prezidijum Narodne skupštine FNRJ 16. rujna 1947. donio je ukaz o proširenju odredaba ustava i zakona FNRJ na područje nekadašnje Zone B.¹⁰ Time je otvorena nova stranica u izgradnji državne vlasti na području Istre. ONOI je raspušten 30. studenog 1947. dok su kotarski odnosno gradski narodni odbori neposredno vezani uz vlast svoje republike, uz resorna ministarstva.

U crkveno-organizacijskom pogledu hrvatski dio Istre „pokrivalo“ je pet biskupija: Tršćanska i Koparska (središnji i sjeverozapadni dio Istre) te Porečka i Pulska (južna

5 OZNA (Odjeljenje za zaštitu naroda). Sigurnosno-obavještajna služba Jugoslavije osnovana 13. svibnja 1944. pri Povjerenstvu za narodnu obranu Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije (NKOJ). Strogo centralizirana obavještajna organizacija s jedinstvenom upravljačkom strukturom i metodama rada na teritoriju čitave Jugoslavije. U ožujku 1946. od Prvog i Drugog odsjeka OZNE formirana je Uprava državne bezbjednosti (UDBA), koja preuzima poslove OZNE. *Hrvatski leksikon, II. svezak, L-Ž* (uredio: Antun Vujić), Leksikon d.o.o., Zagreb 1997., str. 219. Usp: Orietta Moscarda Oblak, „Contributo all'analisi del'potere popolare in Istria e a Rovigno (1945)“, *Quaderni*, Centro di ricerche storiche, Rovinj 2003., str. 61-74.

6 Ante Mandić (1881.-1959.), odvjetnik i političar. Za vrijeme I. svjetskog rata član Jugoslavenskog odbora, radio u središnjici Odbora u Londonu. Nakon što je Istra Rapallskim ugovorom pripala Italiji, vratio se u rodnu Opatiju i posvetio odvjetničkom poslu. U politiku se vraća poslije kapitulacije Italije godine 1943. Bio je prvi predsjednik NOO Opatija, vijećnik ZAVNOH-a i član predsjedništva AVNOJ-a. R., „Ante Mandić“, *Istarska enciklopedija*, n. dj., str. 466.

7 Hrvatski državni arhiv u Zagrebu (dalje: HDA), Osobni fond Ante Mandića, kut: 1, fasc: 1, Pismo Ante Mandića Paji Gregoriću, Opatija, 21. svibnja 1947.

8 Božo Milanović, *Istra u 20. stoljeću, 2. knjiga*, „Josip Turčinović“ d.o.o., Pazin 1996., str. 136-137.

9 HDA, OFD Mandić, kut: 1, fasc: 1, Promemoria o mjerama koje treba poduzeti u Istri, Zagreb, 27. lipnja 1946.

10 J. Hrženjak (ur.), *Istra i Slovensko primorje*, n. dj., str. 621.

Istra) i Riječka biskupija (liburnijski dio Istre, bez Kastva). Biskupi-ordinariji svih pet biskupija bili su Talijani: na čelu Tršćanske i Koparske nalazio se mons. Antonio Santin, Porečkom i Pulskom je upravljao mons. Raffaele Radossi, dok je prvi čovjek Riječke biskupije bio mons. Ugo Camozzo. U hrvatskom dijelu Istre nakon Drugog svjetskog rata bilo je 140 župa i samostalnih kapelanija. Od toga je po nacionalnom sastavu 105 (75%) bilo hrvatskih, 14 (10%) talijanskih i 15 (11%) mješovitih (one u kojima je bilo više od 10% pripadnika druge nacionalnosti).¹¹ O nacionalnoj strukturi vjernika i klera najiscrpnije podatke donosi tajni popis iz 1933. godine.¹² Budući da se nacionalno-brojevi pokazatelji bitno nisu izmijenili ni 12 godina kasnije, mislim da ovaj popis može poslužiti za ilustraciju vremena po završetku rata. Na ukupnom području Istre tada je živjelo 174.505 Hrvata, 82.379 Talijana i 110.000 Slovenaca. Talijanskih je svećenika bilo 96, a hrvatskih i slovenskih 51.¹³ Ovaj nerazmjer talijanskog i hrvatsko-slovenskog svećenstva u odnosu na broj vjernika bio je također posljedica konkordata prema kojem biskup, kod imenovanja župnika, mora imati dozvolu državnih vlasti.¹⁴ To je omogućilo dovođenje talijanskih svećenika u hrvatske župe, s prepoznatljivim štetnim posljedicama i za vjerski i za nacionalni život hrvatskih vjernika.

Tražnje „modusa vivendi“ između Crkve u Istri i lokalne vlasti

Beogradski i Devinski sporazum navijestili su jugoslavenskom vodstvu da će se pitanje poslijeratne sudbine Istre i Julijske Venecije rješavati za pregovaračkim stolom.¹⁵ Ispravno procjenjujući da bi u toj borbi dobro došla podrška istarskih hrvatskih svećenika, u prvom redu Bože Milanovića, iz republičkog vrha u Zagrebu lokalnoj vlasti u Istri dan je znak neka stupi u kontakt s Milanovićem te da ga nastoji pridobiti za suradnju. Unatoč zahlađenju odnosa između predstavnika istarskog hrvatskog svećenstva i vodstva NOP-a u Istri na početku 1944., ti odnosi od prvih kontakata u proljeće 1942. pa do svršetka rata nisu nikad ni s jedne ni s druge strane potpuno prekinuti.¹⁶ Milanović, koji se tada nalazio u Trstu, bio je u istarskoj javnosti poznat kao borac za nacionalna prava istarskih Hrvata, zbog čega je u toj javnosti uživao veliki ugled. Kao mladomisnik iskusio je austrijski zatvor, a kao župnik u rodnoj Kringi fašističke napade i sklanjanje u

11 Arhiv Istarskog književnog društva Juraj Dobrila u Pazinu (dalje: AH IKD), Osobni fond Bože Milanovića (dalje: OF Milanović) Popis istarskih župa i samostalnih kapelanija prema narodnosti. Arhivsko gradivo je u međuvremenu prebačeno u Biskupijski arhiv u Poreču i sređeno.

12 Egon Pelikan, *Tajno štetje prebivalstva v Julijskoj krajini leta 1933.*, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Koper 2002., str. 9-25.

13 Na ist. mj.

14 Božo Milanović, *Istra u 20. stoljeću*, 1. knjiga, IKD Juraj Dobrila, Pazin 1992., str. 266.

15 U *Glasu Istre* od 2. rujna 1943. izašao je članak pod naslovom „Sudbina Istre neće se odlučiti za zelenim stolom“. Isti članak prenio je *Glas Istre* godinu dana kasnije, br. 22-23, 8. rujna 1944., str. 5.

16 O odnosima istarskog hrvatskog klera i vodstva NOP-a opširnije u: Stipan Trogrlić, *Odnosi Katoličke crkve u Istri i državne vlasti 1945.-1954.*, „Josip Turčinović“ d.o.o., Pazin 2008., str. 84-125.

Trst, da bi za vrijeme rata, do kapitulacije Italije, bio zatočen u Bergamu.¹⁷ Nakon kapitulacije Kraljevine Italije Milanović se vraća u Trst i tu mu početkom 1944. stiže poziv NOP-a da dođe u Istru te da se s vodstvom NOP-a dogovori oko buduće međusobne suradnje. Zbog straha da je iza poziva stajala namjera da ga se dovede u Istru i, kao često prozivanog narodnog neprijatelja, likvidira, Milanović je odbio poziv.¹⁸ Naime, prava lavina napada na Milanovića se sručila kad je dozvolom njemačkog pokrajinskog zapovjednika u Trstu Friedricha Reinerera krajem 1943. izdao zidni kalendar za godinu 1944. Traženje dozvole za izdavanje kalendara od tada jedine vlasti u Trstu bilo je dovoljno da ga se optuži za suradnju s Nijemcima jer kako bi bez te suradnje dobio dozvolu. Osim toga teretilo ga se da je inicijator slanja Memoranduma Reineru u kojem se od njemačke vlasti tražilo pravo poučavanja u školama na hrvatskom jeziku, uporaba hrvatskog jezika u crkvama, pravo povratka kućama pripadnika partizanskih jedinica te amnestija političkih zatvorenika. Na kraju mu je „pakirano” održavanje kontakata s predstavnicima Crvenog križa NDH u Trstu, veze s vatikanskom diplomacijom i s Ivanom Marijom Čokom, ministrom u izbjegličkoj vladi Kraljevine Jugoslavije.¹⁹

Iako je dobro znalo za opasnost od komunističke ideologije i političke prakse, istarsko hrvatsko i slovensko svećenstvo krenulo je putem suradnje s komunističkim režimom u Jugoslaviji jer je taj režim jedini bio kadar ostvariti sjedinjenje Istre s maticom zemljom, što je ujedno bio i politički program „slavenskog” svećenstva u Istri. Na sastanku između predstavnika NOP-a Dušana Diminića i Ivana Motike, s jedne strane, i Bože Milanovića, kao neformalnog predstavnika istarskog hrvatskog svećenstva, s druge strane, održanom u Trstu 16. srpnja 1945., otklonjeni su, barem je tako izgledalo, međusobni nesporazumi i nepovjerenje.²⁰ Bio je to obostrano plodonosan kompromis. Milanović je Crkvi u Istri izborio širok prostor djelovanja, teško zamisliv u ostalim dijelovima Jugoslavije,²¹ dok je NOP dobio obećanje da će hrvatsko svećenstvo na sastanku 18. srpnja pružiti podršku NOP-u. S tom podrškom NOP je mogao računati

17 Božo Milanović, *Moje uspomene (1900-1976)*, IKD Sv. Ćirila i Metoda, Pazin 1976., str. 18, 52, 108.

18 Dušan Diminić, *Sjećanja, Život za ideju*, Adamič i dr., Labin-Pula-Rijeka 2005., str.172.

19 Petar Strčić, „Referat dra Olega Mandića ZAVNOH-u o putovanju Istrom (na početku 1944.)“, *Historijski zbornik* 21-22, Zagreb 1969., str. 433; Isti, „Izveštaj Marka Belinića o Istri krajem 1943. godine“, *Historija radničkog pokreta, NOR-a i socijalističke revolucije u Istri, Hrvatskom primorju i Gorskom kotaru*, Rijeka 1978., str. 273-274; Antun Giron, „Prilog proučavanju uloge svećenika u NOP –u Istre“, *Narodi ostaju režimi se mijenjaju*, Zbornik radova, (uredio: Ilija Jakovljević), „Josip Turčinović“ d.o.o., Pazin 2010., str. 96.

20 Uzrok nepovjerenja i nesporazuma bio je sudar dvaju političkih i svjetonazorskih programa: revolucionarno-marksističkog na čelu kojeg je bila KPH za Istru i kršćansko-socijalnog narodnjački orijentiranog svećenstva oko Milanovića. A Giron, „Prilog proučavanju“, n. dj., str. 95.

21 Prema sporazumu hrvatski svećenici u Istri moći će osnovati svoju stalešku organizaciju „Zbor svećenika sv. Pavla“, radit će se na tome da se omogući izdavanje vjerskog lista, te da se zgrada Đačkog doma u Pazinu dodijeli za hrvatsko sjemenište. „Društvu sv. Mohora za Istru“ dozvoljava se rasprodaja i širenje vjerskih knjiga i molitvenika, sjemeništarcu i bogoslovi neće biti pozivani u vojnu službu do konačnog uređenja državnih granica, svećeniku Brumniću omogućava se povratak u Istru bez ikakvih posljedica. AH IKD, OF Milanović, Zapisnik 16. srpnja 1945.

na prihvaćanje njegovih ciljeva kod širokih slojeva vjernika među kojima su svećenici još uvijek imali velik utjecaj. Usto je time NOP pred međunarodnom javnošću dobivao jače argumente u borbi za sjedinjenje Istre s Hrvatskom u tadašnjoj Jugoslaviji.

„Modus vivendi“, koji se pokušavao uspostaviti između dijela Crkve i komunističke vlasti, nije mogao ukloniti ideološku matricu te vlasti koja u Crkvi gleda „unutrašnjeg neprijatelja“ spremnog da u sprezi s „vanjskim neprijateljem“ (Vatikanom) iskoristi svaku prigodu za potkopavanje „državnog i društvenog poretka“. Iz te matrice stao se generirati pritisak na Crkvu, iako, barem kad je u pitanju hrvatsko svećenstvo, nema radikalno-revolucionarne represije sve do tragičnih događaja u Lanišću u kolovozu 1947. godine.²² Prema van se stvarala idilična slika odnosa države prema Crkvi. Svećenici pozdravljaju narod sa svečano urešenih govornica, a uglednici nove vlasti sudjeluju u vjerskim manifestacijama, kao primjerice na tijelovskim procesijama.²³ Preko Oblasnog NOO-a u Labinu sam predsjednik Tito poslao je pomoć Pazinskom sjemeništu u visini od milijun dinara (3 milijuna jugolira).²⁴ No, na nižim razinama, prema pri-tužbama Zbora svećenika sv. Pavla za Istru, istarskog svećeničkog staleškog društva, stvarnost je bila potpuno drukčija. Protiv vjere se na seoskim skupovima govorilo otvoreno i bezobzirno, svećenicima se prijetilo likvidacijama čim se definira granica prema Italiji, prisluškivalo ih se, pazilo se na one koji se s njima sastaju, omladinu se prisilno upisivalo u Savez komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ) itd. Narod se bojao javno pokazivati svoje vjersko uvjerenje iz straha da ne bude proglašen reakcijom.²⁵

I onda kada je hrvatski dio Crkve u Istri pokazao maksimalnu kooperativnost prema jugoslavenskom komunističkom režimu, posebno u ostvarivanju glavnog nacionalno-političkog cilja – sjedinjenja Istre s maticom Hrvatskom u novoj Jugoslaviji – taj režim se nije mogao osloboditi svojih ideoloških komunističkih pretpostavki. U okviru tih pretpostavki i Katolička crkva u Istri u cjelini, bez obzira na nacionalne podjele i političke posljedice tih podjela, funkcionira kao trajni neprijatelj i samo je pitanje trenutka kad će aktivirati to svoje temeljno opredjeljenje. Osnovni razlog zbog čega se mjesnoj Crkvi u Istri ne može vjerovati njezina je ovisnost o Vatikanu, neprijatelju svega slavenskog, vatrenom podupiratelju talijanskog iredentizma. Ako je odnos režima prema hrvatskom dijelu Crkve, u prvom redu prema kleričko-hijerarhijskim strukturama, u određenim trenucima imao obilježje popuštanja, sve do pružanja pomoći nekim planovima tih struktura, onda je odnos prema talijanskom kleru, a posebno prema biskupima Talijanima, porečko-pulskom Raffaelu Radossiju i tršćansko-koparskom Antoniju Santinu, od početka „zasićen“ demonizacijom i progonima. Zbog njihova

22 Detaljnije o odnosima Crkve i države u Hrvatskoj i mogućoj drukčijoj periodizaciji u tim odnosima vidi u: Miroslav Akmadža, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, Despot Infnitus d.o.o., Hrvatski institut za povijest – Podružnica Slavonski Brod, Zagreb-Slavonski Brod 2013.

23 Ivan Grah, „Položaj Katoličke crkve u Istri od 1945. do 1947.“, *Ladonja*, prosinac 1995., str. 5.

24 Stipan Trogrlić, *Mons. Božo Milanović istarski svećenik (1890.-1980.) crkveno-vjersko i javno-političko djelovanje*, Kršćanska sadašnjost i Državni arhiv u Pazinu, Zagreb 2011., str. 235.

25 Pismo „Zbora svećenika sv. Pavla za Istru“ Oblasnom NOO o rovaranju protiv vjere, U Pazinu 15. veljače 1946. U : B. Milanović, 2. knjiga, n. dj., str. 202-204.

zalaganja za ostanak Istre pod Italijom i osude jugoslavenskog komunističkog režima proglašavani su slugama fašizma i međunarodnog imperijalizma.²⁶

Osim izravnog ugrožavanja, ustavom zajamčenih vjerskih sloboda, što je bio glavni uzrok nesporazuma i napetosti između Katoličke crkve u Istri i ONOI-ja, događat će se i drugi „legalni“ pritisci utemeljeni na zakonskim odredbama i njihovoj slobodnoj interpretaciji. U prvu kategoriju spadaju ometanja ili onemogućavanja raznih oblika pastoralnog rada, a u drugoj se nalazi agrarna reforma i pritisak na svećenike oko pružanje podrške Prvom petogodišnjem planu.

Razni oblici ometanja pastoralnog rada

Zabrane održavanja procesija

U pučkoj pobožnosti, kao važnom dijelu pastoralnog rada, oduvijek su značajno mjesto zauzimale procesije – svečani masovni vjernički ophodi kroz mjesto. Procesije su imale dva osnovna zadatka. S jedne strane, one su bile prikladan trenutak za konkretizaciju apstraktnih vjerskih istina, dok su s druge strane bile vanjska manifestacija vjerske nazočnosti i snage u određenoj sredini. U Istri su posebno mjesto imale procesije za blagdan Tijelova, procesije za Veliki petak, potom one za dobar urod održavane oko blagdana sv. Marka (25. travnja), te procesije prigodom blagdana zaštitnika župe. Daleki Bog postajao je bliski Bog, spuštao se među puk i s njim hodio u procesiji. Izvanjska ikonografija trebala je uprisutniti Božju blizinu i njegovo savezništvo s čovjekom.²⁷

Zbog ratnih neprilika 1944. godine u malo je istarskih mjesta održana tijelovska procesija. Zato se neposredno po završetku rata u oslobođenoj Istri u mnogim župama, u želji da se nadoknadi propuštena 1944. godina, svečano, s uobičajenom procesijom, tijekom koje su predviđena zaustavljala na četiri mjesta (postaje) radi podjele blagoslova s Presvetim, slavio blagdan Tijelova (te godine padao na dan 30. svibnja). Tako je bilo i u Draguču, malom mjestu središnje Istre. Po završetku mise, koja je započela u 11 sati, uličicama mjesta krenula je uobičajena procesija. Kad je povorka nakon druge postaje krenula od crkve Majke Božje prema crkvi sv. Roka, iznenada se pojavila veća grupa „vjernika“ iz Dragučske vale i susjednih sela i priključila se procesiji. Na čelu grupe nalazio se harmonikaš koji je svirao borbene pjesme, iza njega su stupali drugi članovi ove grupe s visoko podignutom Titovom slikom i transparentima s ideološkim parolama. Idući prema crkvi sv. Roka dvije grupe su se natjecale koja će koju pjevanjem nadjačati. Dok je crkvena na talijanskom pjevala „Hoćemo Boga!“, pridružena je, idući iza ove, pjevala „Mi smo pak Istrani i Hrvati pravi“ i „Druže Tito, ljubičice bijela“. I tako sve do dolaska „na placu“ pred crkvom gdje je održana četvrta i posljednja postaja.

26 S. Trogrlić, *Odnosi Katoličke crkve*, n. dj., str. 115-125, 149-152.

27 Pietro Zovatto, „La classe dirigente ecclesiastica a Trieste: i vescovi (da B. Legat ad A. Santin)“, *Ricerche storico-religiose su Trieste*, br. 13/1984., str. 193.

Po završetku blagoslova na ovoj postaji „vjernička“ grupa ušla je u crkvu, a „pridružena borbena“ ostala pred crkvom sa svojim programom – političkim govorima i igranjem kola.²⁸

U vrijeme talijanske vlasti, za vrijeme koje su u odnosima Crkve i države vrijedile odredbe konkordata iz 1929., dovoljno je bilo nadležnom državnom organu prijaviti održavanje procesije. Vodnjanski župnik Rodolfo Toncetic došao je u mjesni NO u lipnju 1947. priopćiti da će se u Vodnjanu održati tradicionalna tijelovska procesija. Odgovoreno mu je da NO ne će dozvoliti održavanje procesije. Pozivajući se na odredbe konkordata koje su do potpisivanja mirovnog sporazuma trebali važiti i na području pod jugoslavenskom kontrolom, Toncetic je odgovorio da će se procesija ipak održati, na što mu je činovnik odgovorio: „E da vidimo da li će se održati?“ Unatoč zabrani vodnjanski župnik je održao Tijelovsku procesiju uz sudjelovanje velikog broja vjernika.²⁹ Kad se po završetku procesije vratio kući, tek što je sjeo za objed, na vratima su se pojavila dva milicionara s naredbom da se spremi i da s njima pođe u zapovjedništvo milicije. Sluteći da bi zbog ovog „ispada“ mogao imati neugodnosti, Toncetic je, izmakavši na trenutak budnom oku milicionara, bicikl koji se nalazio u unutrašnjem dvorištu župne kuće prebacio preko dvorišnog zida i odjurio prema Trstu.³⁰ Bio je to prvi slučaj izričite zabrane održavanja jedne procesije, ujedno i najava kasnijih sve restriktivnijih mjera nove vlasti prema svakoj javnoj vjerskoj manifestaciji.

Problemi s podjelom sakramenata ženidbe i krštenja

Nakon što je ONOI 10. svibnja 1947. donio odluku o obveznoj primjeni zakona i ostalih pravnih propisa koji vrijede na području FNRJ, odnosno NRH, i na području ONOI, kotarski NO-i su svim župnim uredima na području svog kotara dostavili dopis u kojem upozoravaju župnike na poštivanje Osnovnog zakona o braku FNRJ.³¹ Prema čl. 88. tog zakona predstavnik vjerske zajednice, ako obavi vjenčanje prema vjerskim propisima prije nego su mladenci sklopili brak pred nadležnim državnim tijelom, kaznit će se prisilnim radom ili novčanom kaznom u visini od 20.000 dinara.³² Posljedice primjene Zakona o braku ovako je opisao književnik Fulvio Tomizza: „Vjenčanja su bila obavezna na općini, a u najboljem slučaju htjeli su ih još učvrstiti žurnim blagoslovom u crkvi s uobičajenim poklanjanjem konfeta u sakristiji. Suprotno i tek minulim vremenima, kad se nedjeljom hitalo u crkvu da bi vas zamijetio župnik, sada

28 I. Grah, „Tijelovo u Draguču 1945. godine“, *Ladonja*, svibanj 1994., str. 19.

29 I. Grah, *Udarit ću pastira. Sudbina nekih crkvenih djelatnika od 1940. do 1990. na području današnje Porečke i Pulske biskupije*, „Josip Turčinović“ d.o.o, Pazin 2011., str. 59.

30 Na ist. mj.

31 Državni arhiv u Pazinu (dalje: HR- DAPA) -79, Fond Oblasnog NO za Istru, kut: 94, fasc: Pravni propisi i odluke, Odluka br. 4615/47, Pazin, 10. svibnja 1947.

32 Arhiv Župnog ureda Labin Opći spisi 10, 21, god 1947., Kotarski NO Labin, broj: 8990, Labin 10. listopada 1947., *Službeni list FNRJ*, br. 29, Beograd, 9. travnja 1946.

se na kraju obreda u žurbi hvatao prijeki put, bilo zato da se ne pojaviš na glavnoj cesti s velom u ruci, bilo zato da ne moraš časkom skoknuti u župni dvor“.³³

Nesporazume oko vjenčanja izazivalo je i različito tumačenje koji zakoni vrijede na području Zone B. Prema međunarodnom pravu VUJA nije imala ovlasti mijenjati zatečene zakone već brinuti se o njihovom poštovanju. To je značilo da na području sklapanja braka vrijede odredbe konkordata iz 1929. godine. Prema tim odredbama, za državu brak sklopljen u crkvi ima isto značenje kao i onaj sklopljen pred državnim službenikom. VUJA i NO-i smatrali su da su kapitulacijom Italije prestali vrijediti svi fašistički zakoni, pa i konkordat, te da se na tom području moraju poštivati odredbe koje je donio Oblasni NO. U skladu s jugoslavenskim zakonodavstvom Oblasni odbor je od mladenaca zahtijevao vjenčanje pred odbornikom, jer je jedino takvo vjenčanje imalo za državu javnopravni karakter, dok su crkvena vjenčanja smatrana privatnom stvari koja ima važnost samo za vjersku zajednicu pa zato svećenik može obaviti crkveno vjenčanje tek ako mu mladenci predoče potvrdu da su se vjenčali pred službenikom NO-a. Svećenik koji se ne bi držao ove odredbe podliječio je kaznenom postupku.³⁴

U okolici Buja svećenicima se preko okružnice prijeto da ne smiju imati crkveno vjenčanje ako prije nije obavljeno civilno vjenčanje. Župnik u Baderni Josip Cukarić osuđen je početkom 1949. na četiri mjeseca prisilnog rada zato što je vjenčao zaručnike prije nego su vjenčanje obavili u matičnom uredu i zato što je u svome stanu sa župljanima igrao tombolu čime se, prema presudi, ogriješio o Zakon o udruženjima, zborovima i drugim javnim skupovima.³⁵

Zbog straha od mogućih prozivki, s jasnim posljedicama u konkretnom životu, posebno što se tiče dobivanja zaposlenja u državnoj službi, sve češće se događaju noćni posjeti župniku.³⁶ Prisutna je klasična i u više navrata prakticirana metoda pomnog analiziranja nedjeljnih propovijedi i traženja neke tajne poruke u njima. Bujski župnik Bruno Borsatti nekoliko je puta pozivan u Odsjek za unutrašnje poslove da objasni neke stavove iznesene u propovijedi. Prostor za sumnju posebno su stvarala teološko-metafizička objašnjenja koja su partijski „zelanti“ bez ikakve teološke kulture pretakali u praktično-politički govor koji je onda, tako preveden na politički jezik, sadržavao sumnjive poruke. Kako je optužba za „verbalni delikt“ ipak činila previše apstraktnom, Borsatti je optužen za „privredni kriminal“ kojim ugrozio gospodarsku sigurnost

33 Fulvio Tomizza, *Bolji život*, IKK Grozd, Pula 1989., str. 194.

34 Hrvatski državni arhiv u Zagrebu (dalje: HDA); Fond Komisije za vjerska pitanja (dalje: FKVP), kut: 130, fasc: b.o., Zapisnik sa sastanka predstavnika Zbora svećenika sv. Pavla i predstavnika STAU-e, Pazin, 10. lipnja 1946.

35 AH IKD, OF Milanović, fasc: M 4A183, Pismo B. Milanovića ministru unutrašnjih poslova NR Hrvatske Ivanu Krajačiću, Pazin, 25. veljače 1949.

36 Vremena kad su svi muškarci, svečano obučeni, dolazili na nedjeljnu misu i kad se župniku o velikim blagdanima nosio najbolji dio uroda, postajala su prošlost. „Međutim sada se (odnosi se na prve godine poslije Drugog svjetskog rata) sve bilo smanjilo, zamrsilo, upravo preokrenulo. Krštenja su se često obavljala iza zatvorenih vrata, više puta bez znanja oca koji je služio u narodnoj miliciji ili bio oficir u vojsci sa stanom u predgrađu“ F. Tomizza, *Bolji život*, n. dj., str. 194.

zemlje, a to je već bilo nešto konkretnije. Privrednim kriminalom proglašena je njegova pomoć nekim siromašnim obiteljima pružena u lirama koje je dobio iz Trsta. Zbog navedene optužbe Borsatti je sa staricom majkom morao pješice bježati u Piran odakle su se brodom prebacili u Trst. I nakon Borsattijeva odlaska u Italiju, sve da bi se taj odlazak pokazao ne kao posljedica pritisaka i zlostavljanja nego kao posljedica straha od sankcija zbog protudržavnog djelovanja, nastavilo se s optužbama. Pripisivalo mu se krijumčarenje lira u Zoni A te prijetnja nekoj djevojci da će završiti u paklu ako se upiše u hrvatsku školu.³⁷ Borsattijev odlazak *Hrvatski glas – tjednik Hrvata tršćanskog teritorija* prikazao je na ironično-posrpan način kao odlazak na liječenje od „iznenadne, teške i neizlječive bolesti (...) lirske groznice“. Aluzija na Borsattijevu pomoć nekim obiteljima u lirama, okvalificirana kao pomoć fašističkim siromasima s jasnom političkom svrhom, bila je više nego očigledna.³⁸

Smetnje održavanju vjeronauka u školama

Utjecaj Crkve kao jedinog „organiziranog“ potencijalnog neprijatelja, a koji se nije mogao potpuno eliminirati s društvene pozornice, za vlast je bio posebno problematičan kad se radilo o vjerskoj pouci, kako onoj u školi, tako i onoj u crkvi. Pa iako nije bilo zakonske osnove za restriktivne mjere prema vjeronauku, lokalna je vlast često, protivno zakonu, poduzimala razne mjere protiv održavanja vjeronauka. U župi Sv. Matej-Cere članovi ONOI „zatekli“ su župnika Atilija Palmana u crkvi upravo u trenutku dok je djeci držao uobičajenu vjersku pouku. Odmah su mu naredili da prestane s time sve dok ne dobije dozvolu nadležnih civilnih vlasti u Puli. Kad je župnik došao u Pulu informirati se o pravu održavanja vjeronauka odgovoreno mu je da smije držati vjeronauk samo za Prvu pričest i to samo u župnoj crkvi, čak ne niti u župnoj kući. Zaprijetili su mu oštrom kaznom ako se usudi držati vjeronauk djeci svih uzrasta, a upravo je to bila jedna od osnovnih dužnosti svakog župnika.³⁹

U prosincu 1945. Odsjek za nastavu ONOI-a donio je uredbu o poučavanju vjeronauka u školama. Po toj uredbi vjeronauk se kao izborni predmet mogao slobodno držati u osnovnoj školi i u prva četiri razreda gimnazije. Za predavanje u gimnaziji bila je potrebna suglasnost ne samo roditelja nego i učenika, što je u praksi otvaralo mogućnost pritiska na roditelje, a kad to ne bi urodilo plodom, učitelji su mogli na razne načine manipulirati djecom da se ne opredijele za nastavu vjeronauka. Satovi vjeronauka u pravilu su se održavali na kraju nastave, kao zadnji sat. Na taj način djecu se lako moglo nagovoriti da pođu kući ili, ako ostanu, da bez straha od posljedica mogu ometati izvođenje nastave vjeronauka.⁴⁰

37 Sergio Galimberti, *Santin, Testimonianze dall' archivio privato*, MGS Press, Trieste 1996., str. 154.

38 *Hrvatski glas*, br. 28, Buje, 23. svibnja 1949., str. 2.

39 Archivio privato Antonio Santin (dalje: APAS) 8/I a/1nn, 104, 105, 108, Relazione del vescovo su atti ostili a Rovigno e Cere di Gimino, ecc., 10. luglio 1945. Prema: S. Galimberti, *Santin, Testimonianze*, n. dj., str. 317.

40 B. Milanović, *2. knjiga*, n. dj., str. 216-217.

Miroslav Bulešić je kao župnik u Kanfanaru doživio od odbornika neugodnosti kad je počeo držati vjeronauk u školi. Govorili su mu da svećenik ne treba u školi nego, ako želi djecu okupljati, neka to čini u crkvi. Posljedica pritiska na djecu pokazali su se u masovnom napuštanju školskog vjeronauka u drugom polugodištu šk. god. 1945./46. u kanfanarskoj sedmoljetnici. Čak se čulo one koji su napustili vjeronauk kako govore da su pop i oni koji pohađaju vjeronauk fašisti, dok su oni kao mladi komunisti protiv Boga.⁴¹ Neke su se osobe dolazile žaliti Bulešiću da im kotarski odbornici prijete da se ne smiju sastajati sa župnikom ili odlaziti na misu, jer se takve budno prati i zapisuje.⁴²

Na prijedlog konferencije učitelja, održane 30. rujna 1947. u Pazinu, ONOI je donio uredbu po kojoj se bez prethodnog odobrenja „narodnih vlasti“ u školama u Istri ne može održavati vjeronauk. To je značilo da svaki vjeroučitelj prije ulaska u školu mora dobiti dozvolu ONOI-ja. Kako je u studenom 1947. rasformiran ONOI, molbe dostavljene poslije tog datuma na adresu nepostojećeg tijela prosljeđivane su na Ministarstvo prosvjete, a Ministarstvo prosvjete vraćalo je rješavanje molbi kotarskim NO-ima, u čijoj su nadležnosti bile osnovne škole i niži razredi gimnazije.⁴³

Iako su skoro svi svećenici-katehete priložili molbe kod prosvjetnih odjela kotarskih NO-a, sve do kraja studenog nisu dobili nikakav odgovor. U Prosvjetnom odjelu KNO Pazin odgovorili su da će uskoro rješavati molbe, a potom ih proslijediti Ministarstvu prosvjete.⁴⁴ Radilo se o klasičnoj birokratskoj sporosti na koju su dodatno utjecali ideološki razlozi. Tek početkom 1948. dozvolu za poučavanje vjeronauka u školama koje se nalaze na području njihovih župa dobili su svećenici u Pazinu, Bermu, Tinjanu, Kašćergu, Motovunu, Pazu, Motovunskim Novakima, Muntrilju, Gračišću, Šušnjevi, Svetom Ivancu i Gologorici. Molbe drugih svećenika i dalje su bile na čekanju kod Prosvjetnog odjela KNO Pazin.⁴⁵

Agrarna reforma

ONOI je 26. studenog 1946. donio je „Odluku o uređenju agrarnih odnosa i poništenje dražbi na području ONO-a za Istru“. Tom odlukom u Istri se ukidaju kolonatski

41 Kao izraz novog odnosa prema vjeri bila je i skojevska pjesma: „Nosim kapu su tri roga i borim se protiv Boga“.

42 AH IKD, OF Milanović, Pismo Miroslava Bulešića Oblasnom NOO u Labinu, Kanfanar, 14. ožujka 1946.

43 Biskupijski arhiv u Poreču (dalje: BAP), kut: Vjeronauk u školi 1948.-1950, fasc: 832/1948, Komisija za vjerske poslove br: 64/1948, Zagreb, 14. siječnja 1948. Predmet: Istra – vjeronaučne obuke, rješavanje molbi.

44 AH IKD, OF Milanović, Pismo B. Milanovića Komisiji za vjerske poslove Vlade NR Hrvatske, Pazin, 27. studenog 1947.

45 BAP, kut. Vjeronauk u školi 1948.-1950. fasc: 832/1948. Komisija za vjerske poslove, broj: 286/1948, Zagreb, 23. veljače 1948. Predmet: Pazin, kotarski NO vjeronaučna obuka u osnovnim školama.

odnosi⁴⁶ bez obzira na njihovo trajanje, a napoličarski⁴⁷ i drugi zakupnički odnosi razrješuju se ako su trajali duže od 15 godina, računajući od 8. rujna 1943. unazad, dok se sve dražbe izvršene u vrijeme fašizma od 1922. godine, ako su imale za cilj uništavanje domaćeg slavenškog stanovništva, poništavaju.⁴⁸ Na taj način seljaci – koloni postaju vlasnici zemlje, a napoličari i druge vrste zakupnika to su postajali ako su zemlju obrađivali 15 godina i više. Početkom 1947. Izvršni odbor ONOI-a imenovao je sedam članova Oblasne agrarne komisije. Za predsjednika je imenovan Vjekoslav Ladavac.⁴⁹

Provođenje Odluke od 26. studenog 1946. povjerava se Oblasnoj agrarnoj komisiji i kotarskim agrarnim komisijama koje se tek trebalo osnovati. Predviđalo se da će šume, pašnjaci i livade, koji će agrarnom reformom biti oduzeti dotadašnjim vlasnicima, prijeći u vlasništvo mjesnih NO-a. To je dovelo do nekontrolirane sječe šuma od strane dojučerašnjih vlasnika, ali i zakupaca tih šuma. Da bi se doskočilo devastaciji šuma, ONOI je donio naredbu „o najstrožoj zabrani“ sječe drveća bilo u šumi, bilo na livadama ili pašnjacima bez dozvole nadležnog NO-a.⁵⁰

Odluka ONOI-a od 26. studenog 1946. izazvala je uznemirenost među istarskim biskupima i svećenicima, strahovalo se da bi Crkva u Istri mogla ostati bez ikakvih posjeda. Razlog tome je, s jedne strane, što većina crkvenih posjeda u Istri nije obrađivana u režiji vlasnika (župnika, biskupije ili samostana), nego je davana u razne vrste zakupa, a s druge strane, sve do potpisivanja mirovnog sporazuma s Italijom, nije se mogao primijeniti jugoslavenski Zakon o agrarnoj reformi, odnosno hrvatski Zakon o provođenju agrarne reforme, koji je Crkvi dozvoljavao zemljišni maksimum od 10 ha.⁵¹ Napetosti na relaciji Crkva – država zbog nezakonitog oduzimanja crkvene imovine započele su odmah po završetku rata. Biskupska konferencija Jugoslavije održana od 17. do 22. rujna u Zagrebu donijela je 20. rujna Pastirsko pismo katoličkim vjernicima

46 Kolonat je vrsta ugovora o zakupu kojim vlasnik zemljišta na određeno vrijeme daje zemlju na obradu slobodnom seljaku (kolonu). Ovaj se obvezuje da će zemlju obrađivati kao «dobar težak», te da će vlasniku davati dio uroda, kako je to precizno naznačeno u ugovoru. Budući je kolonat tretirana kao privatno-pravni ugovor zadržao se u Dalmaciji i Istri (posebno nekadašnjem Mletačkom dijelu Istre) sve do 1946. godine. Vladimir Pezo, *Pravni leksikon*, Zagreb 2007., str. 596.

47 Slično kao i u kolonatu vlasnik daje drugome zemlju na obradu. Orađivač (napoličar) se obvezuje vlasniku dati dio uroda, obično je to polovica, odakle je i došao naziv napoličarstvo. O pravnoj naravi napoličarstva postoje različita mišljenja, od toga da se radi o ugovoru o zakupu, ortaštvu do toga da je to ugovor „sui generis“. Vladimir Pezo, *Pravni leksikon*, Zagreb 2007., str. 784.

48 *Službeni list DFJ*, br. 19, od 1. prosinca 1946., HR-DAPA-80, Oblasna agrarna komisija, kut: 1, fasc: Spisi 2-100, Oblasna agrarna komisija, Odjel šumarstva i šumske industrije, broj: 107/47, Labin, 15. siječnja 1947.

49 HR-DAPA-80, Oblasna agrarna komisija, kut: 1, fasc: Spisi 301-399, ONO za Istru, Tajništvo, broj: 302, Labin, 2. siječnja 1947.

50 HR-DAPA-80, Oblasna agrarna komisija, kut: 1, fasc: Spisi 2-100, ONO za Istru, Odjel šumarstva i šumske industrije, broj: 107/47, Labin, 15. siječnja 1947.

51 *Službeni list DFJ*, br. 64, Beograd, 28. kolovoza 1945., *Narodne novine*, br. 80, Zagreb, 26. studenog 1945.

u kojemu su, između ostalog istakli i zahtjev za povrat oduzete imovine Katoličkoj crkvi u Hrvatskoj.⁵²

Istarsko je svećenstvo bilo svjesno da je, po kanonskom pravu, rješavanje imovinsko-pravnih odnosa s državom u nadležnosti mjesnog ordinarija. Međutim, kako su odnosi između vlasti u Istri i istarskih biskupa, Santina i Radossija, postajali sve napetiji, a komunikacija puna međusobnih optužbi, Zbor svećenika sv. Pavla pitao je biskupe što mu je činiti kako bi se zaštitili crkveni posjedi. Zbor je bio mišljenja da bi najbolje bilo da oba biskupa ovlaste Zbor kao pregovarača s vlašću. U slučaju dobivanja takvog ovlaštenja, od svih župnih ureda tražilo bi se da predsjedniku Zbora mons. Banku, žurno poštom, dostave točan popis crkvenih zemljišta (oranica, vinograda, šuma, pašnjaka).⁵³ Pa iako nigdje nema potvrde da su biskupi ovlastili Zbor da u pitanjima imovinsko-pravnih odnosa pregovara u njihovo ime, po inerciji stvari, u praksi Zbor je bio jedina crkvena institucija koja je funkcionirala i kao takva jedina je mogla, koliko toliko, zaštititi crkvena imanja od proizvoljnog tumačenja odredaba spomenute odluke ONOI-a od 26. studenog.

Božo Milanović, najutjecajniji i najpoznatiji član Zbora, član Komisije za vjerske poslove pri Predsjedništvu Vlade NR Hrvatske obratio se pismom na početku 1948. Odjelu za agrarnu reformu republičkog Ministarstva za poljoprivredu ukazujući na štetu koju je doslovna primjena Odluke od 26. studenog imala za Crkvu u Istri. Ukidanje kolonata, kao ostatka feudalnog doba Milanović smatra opravdanim, napominje kako se imanja katoličkih župa, izuzev nekoliko slučajeva, nisu obrađivala po kolonatskom sustavu. Drukčije je s napoličarstvom i drugim oblicima zakupa. Iako su crkveni posjedi najvećim dijelom spadali u kategoriju sitnih posjeda, župnici ih nisu obrađivali „u vlastitoj režiji“, nego su ih redovito davali u napoličarski ili čisti zakup obližnjim seljacima. Sami seljaci rado su uzimali u zakup crkvenu zemlju. Župnici pri tome nisu vodili računa koliko je tko vremena kao napoličar ili obični zakupnik obrađivao zemlju. Rijetki su bili župnici koji su, vođeni zaradom, mijenjali zakupnike dajući zemlju onom tko je više ponudio. Tako se dogodilo da su zakupnici, uz svoju zemlju obrađivali i crkvenu 15 i više godina. Sad im je ta crkvena zemlja dodijeljena u vlasništvo. Ako se nastavi s primjenom Odluke ONO-a dogodit će se, zaključuje Milanović, da katoličke župe u Istri budu potpuno lišene svojih posjeda. Kako su ti posjedi služili za izdržavanje svećenika, dogodit će se da će narod sam morati uzdržavati župnika, pa će agrarna reforma posredno izazvati odbojnost naroda prema vlasti. Zato kao rješenje predlaže ukidanje Odluke ONOI-a o agrarnoj reformi i primjenu republičkog Zakona o provođenju agrarne reforme od 24. studenog koji je Crkvi dozvoljavao posjed u visini do

52 M. Akmadža, *Katolička crkva*, n. dj., str. 33-34.

53 HDA, FKVP, kut:128, fasc: Opći spisi 1001-1816, Zbor svećenika sv. Pavla za Istru, Pazin, 20 rujna 1946.

10 ha, odnosno do 30 ha, ako se radilo o crkvi velikog značenja ili povijesno-kulturne vrijednosti.⁵⁴

Uz Milanovićevo pismo svećenik Svetozar Ritig, ministar bez portfelja u Vladi NR Hrvatske, dostavio je i pravno mišljenje nepotpisanog pravnika „s preporukom da se pomno preispita stvarno stanje u koje dolazi svećenstvo u Istri, kako isto ne bi bilo nepovoljnijem položaju od onog u drugim krajevima naše Narodne Republike i FNRJ, jer je sigurno po svome značenju u našoj borbi za nacionalno oslobođenje Istre istarski hrvatski narodni kler zaslužio, ako ne veću, a ono jednaku pažnju koja je ukazana kleru zagrebačke crkvene pokrajine kod provođenja agrarne reforme“.⁵⁵

Nepoznati (nepotpisani) pravnik u odgovoru na pitanje o provođenju agrarne reforme u Istri dosta naširoko obrazlaže svoj, već u prvoj rečenici istaknuti, negativni sud o agrarnoj reformi u Istri. Razlog takvom sudu je, na prvom mjestu, provođenje reforme na temelju dvaju različitih zakona: onog ONOI-a od 26. studenog 1946. i Zakona o provođenju agrarne reforme i kolonizacije na području Federalne Hrvatske od 24. studenog 1945. Primjena dvaju zakona na jednom te istom teritoriju nužno dovodi, smatra neimenovani pravnik, do različitog tretiranja jednog dijela stanovnika Hrvatske, što je protivno osnovnom ustavnom principu – principu o ravnopravnosti. Osim toga Odluka Oblasnog NO-a od 26. studenog primjenjuje se neselektivno, ne uzimaju se u obzir razlozi zbog kojih je netko davao drugom zemlju na obrađivanje, da li sami obrađivači imaju dovoljno zemlje. U praksi sve je bilo prepušteno slobodnoj prosudbi mjesnih NO-a, jer su kotarske komisije postupale prema prijedlogu gradskih i mjesnih komisija, zbog čega se na terenu isti slučajevi različito rješavali. Tome se i nije čuditi ako se zna da ustanova kolonata pravno nije dovoljno proučena, da je često nastajala prema lokalnim običajima, međusobno različitim i u najbližim mjestima.⁵⁶

Slično kao i Milanović, pravna analiza pokazuje da je Odukom ONOI-a od 26. studenog 1946. naročito pogođena Katolička crkva i njezini župnici. Za razliku od svećenika u Hrvatskoj gdje im je ostavljen dio zemlje u visini do 10 ha, u Istri su primjenom spomenute Odluke najčešće ostajali bez dozvoljenog zemljišnog maksimuma, a ponekad i bez cjelokupnog zemljišta. Ta odluka „po mojem mišljenju čini katoličkom svećenstvu u Istri i jednu krivicu ne samo zato što je poslije pripojenja Istre Hrvatskoj, na neki način protuustavna, već i stoga što istarsko svećenstvo po svom držanju prema narodu u prošlosti kao i nedavnoj Narodnooslobodilačkoj borbi ima pravo na bar onoliko obzira koliko i ono u Hrvatskoj“.⁵⁷ Teško je odgovoriti na pitanje zbog

54 HR – DAPA – 80, Oblasna agrarna komisija, Pismo Bože Milanovića Ministarstvu poljoprivrede NR Hrvatske, Odjelu za agrarnu reformu, Pazin, 15. siječnja 1948.

55 HR – DAPA – 80, Oblasna agrarna komisija, Pismo Svetozara Ritiga, Ministarstvu poljoprivrede, Odjel za agrarnu reformu, broj: 112, Zagreb, 22. siječnja 1948.

56 HR – DAPA – 80, Oblasna agrarna komisija, kut: 3, Elaborat nepoznatog pravnika o agrarnoj reformi u Istri. Odgovor nema ni datuma niti naslovnika kome je upućen. Iz konteksta je očito da je pisan nešto prije Ritigova pisma datiranog 22. siječnja 1948., to znači krajem 1947. ili početkom 1948. godine. Što se tiče naslovnika, mogao je to biti ili ONOI ili Božo Milanović osobno.

57 Na ist. mj.

čega je Odluka ONOI-a od 26. studenog 1946. bila radikalnija u pogledu oduzimanja crkvenih posjeda od one na razini Hrvatske. Možemo samo pretpostaviti da se radilo o revolucionarnom voluntarizmu lokalne sredine koja se željela pokazati „papskijom od pape“. Opravdanje je za to mogla naći u osjetljivom graničnom položaju Istre te percepciji Vatikana kao „stoljetnog neprijatelja Slavena“ i njegovom posebnom utjecaju na Katoličku crkvu u Istri.

Nepotpisani pravnik na kraju se osvrće na ukidanje svih prinudnih dražbi izvršenih poslije 1. siječnja 1919. I ova je odredba, primjećuje, izazvala nezadovoljstvo i to ne zbog sadržaja koji se temelji na pravdi već zbog njenog praktičnog provođenja od strane kotarskih agrarnih komisija. Držeći se slova, a ne duha zakona, kotarske agrarne komisije nisu ispitivale da li postoje uvjeti za poništenje dražbi. Naime, veliki broj dražbi u Istri posljedica je nemarnosti i rasipnosti njihovih gospodara, a kupci imanja danih na dražbu najčešće su bili sitni posjednici ili radnici koji su svoj „mali kapital“ stjecali teškom mukom. Iako je ONOI poništenjem svih prisilnih dražbi imao za cilj ispraviti nepravde prema slavenskom življu, čija su imanja na tim dražbama prodana u bescjenje, s jasnim ciljem slabljenja i uništenja slavenskog elementa, nepoznati pravnik zaključuje: „Dražbe su redovito provedene zbog neplaćanja poreza ili dugova, lakoumno učinjenih kod banaka, dok su kupci – posredni ili neposredni – svi odreda naši seljaci, sitni posjednici (...) Rijetko će se naći da je izvršenje dražbe izazvala želja da se uništi naš slavenski živalj.“⁵⁸

U novom obraćanju republičkim organima, ovog puta Predsjedništvu Vlade NR Hrvatske, Milanović manje više ponavlja stavove iz prethodnog pisma upućenog Odjelu za agrarnu reformu Ministarstva poljoprivrede NR Hrvatske. Naglasak je stavljen na specifičnosti napoličarstva i općenito zakupa u Istri, gdje seljaci imaju vlastitu zemlju, a tuđu zemlju uzimaju za polovicu prihoda ili određenu novčanu nadoknadu, često ne iz nužde nego da bi povećali prihode. Oni kojima je bilo stalo do zarade stalno su pronalazili nove napoličare i s njima sklapali ugovore tako da su takvi zadržali zemlju jer nemaju napoličara koji 15 i više godina obrađuje njihovu zemlju. Drugi pak, među njima su odreda župnici, kojima je najvažnije bilo da zemlja bude obrađena i da nešto od toga dobiju nisu mijenjali napoličare. Takvi su se sada morali suočiti s činjenicom da izgube zemlju budući da njihovi napoličari tu zemlju obrađuju preko 15 godina. Događalo se da su i siromašne udovice, koje su imale malu djecu, davale u zakup zemlju bogatijim seljacima, da bi ti bogati seljaci, po sili zakona, sada postali vlasnici te zemlje.⁵⁹

58 Na ist. mj.

59 HDA, FKVP, kut: 132, fasc: Opći spisi 1008-1298, Pismo B. Milanovića Predsjedništvu vlade NR Hrvatske, Pazin, 28. kolovoza 1948.

Nesporazumi oko podrške Prvom petogodišnjem planu 1947.-1951.

U kontekstu politike „mrkve i batine“, kao bitnog obilježja odnosa državne i lokalne vlasti prema Katoličkoj crkvi u Istri u razdoblju 1945.-1947., dogodio se pritisak na Zbor svećenika sv. Pavla za Istru, stalešku organizaciju istarskog slavenskog svećenstva, radi pružanja podrške Prvom petogodišnjem planu. Javni tužitelj za Istru Ivan Motika sastao se 19. veljače 1947. godine s predsjednikom Zbora Tomom Bankom i predsjednikom Nadzornog odbora Božom Milanovićem da ih obavijesti kako se na razini države priprema „socijalno-gospodarski program“ (radilo se o Petogodišnjem planu, iako se ne spominje pod tim nazivom, op. aut.), te da će vlasti, s obzirom na osjetljivost Istre kao pograničnog područja, odlučno nastupiti protiv bilo kakvog svećeničkog suprotstavljanja Planu. Očito, Motika je bio dobro informiran o svećeničkoj „opoziciji“ koja se kritičnije počela postavljati prema vlasti. I iz šturog Milanovićeve izvješća sa sastanka jasno je da to nije bio sastanak u klasičnom smislu, radilo se o tzv. „informativnom razgovoru“ na kojem se htjelo svećenicima poslati jasan znak kako će se od njih tražiti ne samo nesuprotstavljanje, što se podrazumijevalo, nego i suradnja s lokalnim organima vlasti u provođenju spomenutog „gospodarsko-socijalnog programa“.⁶⁰

Nakon što je Narodna skupština FNRJ na zasjedanju održanom 28. travnja 1947. jednoglasno usvojila Zakon o petogodišnjem planu razvitka narodne privrede Federativne Narodne Republike Jugoslavije 1947.-1951.⁶¹ u Labinu je 10. svibnja 1947. ONOI razmatrao njegovo provođenje u Istri. Predsjednik ONOI-a Josip Šestan ubrzo je pozvao na sastanak Božu Milanovića, neupitni autoritet među istarskim svećenstvom, i zamolio ga da i predstavnici svećenika sudjeluju na skorašnjem sastanku na kojem će se raspravljati o Petogodišnjem planu. Na skupštini Zbora održanoj 3. lipnja 1947. njegov predsjednik Banko je predložio da svećeničku delegaciju u tim pregovorima čine on, Milanović, Leopold Jurca, Antun Cukarić, Srećko Štifanić, Mirko Zamlić, Milivoj Barković, Ivan Gallo i Makso Peloz. Protiv imenovanja Srećka Štifanića ustao je Stjepan Cek, župnik u Lanišću, zato što se Štifanić u jednom govoru pridružio napadima Josipa Šestana na neke svećenike zbog njihova protunarodnog rada. Razbuktavanje rasprave i polarizaciju oko Štifanića zaustavio je Milanović u njemu svojstvenom diplomatskom stilu: Štifanić je pogriješio, ali i dalje uživa povjerenje većine svećenika.⁶²

Sastanak između predstavnika Zbora i predstavnika oblasne Slavensko-talijanske antifašističke unije (STAU), posvećen pitanjima vezanim uz Petogodišnji plan, održan je 10. lipnja u Pazinu u prostorijama KNO-a. Izbor STAU-e, najmasovnije političke organizacije, kao predstavnika vlasti u pregovorima sa svećeničkom delegacijom nije bio slučajan. Time se željela istaći širina akcije oko Petogodišnjeg plana. U svećeničkoj

60 AH IKD, OF Milanović, Komisiji za vjerske poslove. Izvještaj iz Istre (bez potpisa), br. 32/1946, Pazin, 28. veljače 1947.

61 *Borba*, br. 102, Beograd, 29. travnja 1947., str. 1.

62 Arhiv postulaturne Bl. Miroslava Bulešića (dalje: AP), Spisi, svezak br. 6, Zapisnik sa sastanka Zbora svećenika sv. Pavla za Istru, 3. lipnja 1947., str. 56-64.

delegaciji bili su Toma Banko, Božo Milanović, Miroslav Bulešić, Makso Pelozza, Leopold Jurca, Ivan Gallo, Vladislav Premate i Antun Cukarić. U odnosu na predloženi sastav, delegacija je ponešto bila izmijenjena. Primjetno je da je izostavljen „pomirljivi“ Štifanić, a da se u delegaciji našao „borbeni“ Bulešić, tajnik Zbora. Stavljanje Bulešića u delegaciju, a izostavljanje Štifanića predstavljalo je kompromis između dviju struja. Delegaciju Oblasne STAU-e činili su se Josip Šestan, Ivan Motika, Vjekoslav Ladavac, Petar Šuran i Silva Kopitar.

Sastanak je otvorio Josip Šestan, predsjednik ONOI-a. Pozvao je istarsko svećenstvo da se, kao što je sudjelovalo u borbi za sjedinjenje Istre s Hrvatskom i Jugoslavijom, isto tako uključi i u borbu koja za cilj ima obnovu zemlje. Svećenici su stalno na terenu, kontaktiraju s narodom pa njihova riječ podrške može biti dragocjena u prihvaćanju Petogodišnjeg plana u širokim narodnim masama. Također je pozvao svećeničku delegaciju da slobodno iznese svoje mišljenje i prijedloge vezane uz Plan.⁶³ Od svećenika se prvi za riječ javio Milanović. Za njega je Petogodišnji plan logični slijed događaja nakon oslobođenja zemlje i priključenja Istre matici Hrvatskoj i Jugoslaviji. Ne vidi nikakav razlog da svećenici ne podrže plan, jedino upozorava kako ne bi bilo dobro zbog realizacije plana zanemariti nedjeljnu misu i uvesti dobrovoljni rad nedjeljom. Iako nije precizirao što je mislio pod primjedbom da ne bi bilo dobro da se u odgoju omladine na radnim akcijama zanemaruje tradicionalne moralne vrijednosti, a inaugurira novi moralni kodeks koji podržava razuzdanost omladine, bilo je jasno kako se primjedba odnosi na informacije o slobodnom ponašanju na radnim akcijama. Jedna od manifestacija te slobode bilo je i stanovanje djevojaka i mladića u zajedničkim naseljima.⁶⁴

Želeći stvari konkretizirati Banko je, ne dovodeći u pitanje podršku svećenika Petogodišnjem planu, pitao u čemu bi konkretno ta podrška mogla biti. Šestan je, uz primjebu da svećenički list *Gore srca* ništa nije pisao o Petogodišnjem planu, predložio da se na stranicama toga lista počne objašnjavati uloga i značenje Plana. Ako je već nezgodno ili se ne smije s propovjedaonice govoriti o Planu, postoje drugi načini na koji svećenici mogu pomoći državnoj vlasti u realizaciji Plana u Istri, zaključio je Šestan. Milanović je na Šestanove primjedbe odgovorio da je *Gore srca* donio Titov govor o Petogodišnjem planu te je bio mišljenja kako nije zgodno da vjerski list vrši propagandu za neke čisto svjetovne stvari.⁶⁵

Bulešićev prijedlog kako bi bilo dobro da se materijali o privrednim problemima, uključujući i Petogodišnji plan, dostave uredništvu *Gore srca*, odbačen je uz obrazloženje da o tome ima dosta podataka u dnevnom tisku, posebno u *Glasi Istre*, drugim riječima trebalo je jednostavno prenijeti ono što se nalazi u tisku. Čitavi tijek diskusije zorno je pokazao u čemu je problem. Za dio svećenika problematična je bila javna podrška Petogodišnjem planu zbog sve prisutnijeg općeg ugrožavanja vjerskih sloboda,

63 HDA, FKVP, kut: 130, fasc: Spisi 601-900, Zapisnik sa sastanka predstavnika Zbora sv. Pavla i predstavnika Oblasnog STAU-e, Pazin, 10. lipnja 1947.

64 Na ist. mj.

65 Na ist. mj.

što je bilo primjetno i kod dobrovoljnih radnih akcija, a uspješno ostvarivanje Petogodišnjeg plana bez tih akcija bilo je nezamislivo. Ciljano su, naime, nedjeljom organizirane razne kulturno-zabavne manifestacije kako bi se vjernici odvratili od sudjelovanja na nedjeljnoj misi.⁶⁶

Neugodnu atmosferu na sastanku predstavnika vlasti i predstavnika svećeničkog udruženja pojačavalo je uvjerenje predstavnika vlasti da su vjerske slobode u Hrvatskoj, na temelju Ustava, zajamčene i da svećenici ne bi trebali imati dilema u pružanju podrške bilo kojoj akciji vlasti pa tako ni Petogodišnjem planu, tim više što se radi o važnom planu za obnovu zemlje koji ni s moralne točke nikako ne može biti upitan. Svećenici su pak smatrali da postoji niz dokaza kako načelno, zakonsko, osiguranje vjerskih sloboda ne znači i njihovo poštovanje u praksi. Upravo na akcijama obnove zemlje dolazi do nepoštivanja vjerskih sloboda i propagiranja morala protivnog moralu Crkve. Pat pozicija riješena je tako da će svećenici u pisanom obliku izraziti svoj stav prema Petogodišnjem planu.⁶⁷

Na sastanku Zbora 26. lipnja 1947., na kojem je bilo nazočno 50 svećenika, trebalo je u pisanom obliku izraziti stav prema Petogodišnjem planu. Predavanje profesora i ekonomista u pazinskom sjemeništu Josipa Pavlišića imalo je zadatak pripremiti teren za prihvaćanje svećeničke Rezolucije o Petogodišnjem planu. Predavač je naglasak stavio na gospodarske učinke plana koji su kao takvi bili prihvatljivi i Crkvi. Spominjanje zauzimanja narodne vlasti „za moralni napredak“ sigurno je iritantno djelovalo, ne samo na oporbu vodstvu, nego i najveći dio nazočnih, jer su na sjednicama Zbora od strane vlasti imali priliku slušati o izrugivanju katoličkog morala, posebno onog bračnog.⁶⁸

Poslije Pavlišićeva predavanja razvila se veoma žustra rasprava. Tajnik Zbora Bulešić postavio je pitanje: „Ako smijemo, kako ćemo surađivati? (na petogodišnjem planu, op. aut.) Kako ćemo se izjasniti?“⁶⁹ Na Bulešićevo pitanje predsjednik Banko odgovorio je da je predviđena rezolucija koja u cijelosti glasi: „Istarsko svećenstvo sakupljeno na svom sastanku u Pazinu dne 26. lipnja 1947. u smislu svojeg tradicionalnog rada za gospodarski i kulturni napredak naroda izjavljuje da će svim silama raditi za što veći uspjeh Petogodišnjeg plana“. Dodatnu zabunu vjerojatno je unijela Pavlišićeva intervencija da postoje dva plana, jedan za javnost i drugi za partiju.⁷⁰

Kad se stavilo na glasovanje usvajanje Rezolucije, većina nazočnih izjasnila se protiv. Milanovićeva uvjerenje o važnosti Petogodišnjeg plana i potrebi prihvaćanja Rezolucije nije dalo rezultata. Bio je to prvi slučaj u kojem nije uvažen neki prijedlog Bože Milanovića.⁷¹ Razlozi za odbijanje Rezolucije bili su u shvaćanju da javna podrška Planu znači podršku učvršćenju komunizma koji preko kolektivizacije i omladinskih

66 Na ist. mj.

67 B. Milanović, 2. knjiga, n. dj., str. 211-212.

68 AP, Spisi, sv. br. 6, Zapisnik sa sastanak Zbora svećenika sv. Pavla za Istru, 26. lipnja 1947., str. 67-73.

69 AP, Spisi sv. br. 6, Zapisnika sa sastanka Zbora svećenika sv. Pavla za Istru, 26. lipnja 1947., str. 71.

70 Na ist. mj.

71 Na ist. mj.

radnih akcija, kao pratećih pojava Petogodišnjeg plana, želi izgraditi novi socijalistički sustav vrednota, protivan katoličkom učenju. Slogan „Mi gradimo prugu, pruga gradi nas“ jasno je davao do znanja da izgradnja pruge ima dalekosežne koliko materijalne toliko i (pre)odgojne učinke.

Strahujući da bi neizglasavanje Rezolucije moglo imati štetne posljedice za položaj Katoličke crkve u Istri, Milanović je uspio nametnuti novu raspravu o Rezoluciji kao da se prethodno ništa nije dogodilo. Na kraju nove rasprave usvojen je prijedlog Mirka Usmianija, koji inače nije bio član Zbora, da svećenici izrade i predlože svoj plan rada unutar Petogodišnjeg plana.⁷² U smislu Usmianijevog prijedloga trebala je komisija u sastavu Milanović, Usmiani, Jurca, Bulešić sastaviti pismo za STAU. Ni tako „ublažen“ prijedlog Rezoluciju nije želio potpisati tajnik Zbora Miroslav Bulešić. Ovim postupkom svog mlađeg kolege bio je razočaran Božo Milanović, uporni zagovornik Rezolucije.⁷³ Iako predstavnici vlasti nisu spominjali da nema Bulešićeva potpisa na prijedlogu Rezolucije, Milanović je zbog straha da bi i najmanji iskaz neslaganja s vlašću mogao ugroziti stečene pozicije Crkve i klera, napisao pismo predsjedniku republičke vlade u kojem je istaknuo da je istarsko svećenstvo spremno učiniti sve za Petogodišnji plan.⁷⁴

Točno mjesec dana nakon posljednje sjednice Zbora (održane 24. srpnja 1947.) u Lanišću je mučki ubijen svećenik Miroslav Bulešić, a djelatelj krizme, po ovlaštenju biskupa Santina, Jakob Ukmar teško pretučen. Na toj sjednici Cek i Bulešić odlučno su ustali protiv uzimanja za krizmane kumove pripadnika protuvjerskih organizacija. Članovi partije to su protumačili kao zabranu kumovanja pripadnicima partizanskih jedinica i članovima Jugoslavenske armije.⁷⁵ Bilo je to jasno upozorenje državno-partijskog vodstva da neće podnositi bilo kakvo suprotstavljanje aktualnoj politici. Odlukom VUJA-e od 28. kolovoza 1947. raspušten je Zbor svećenika sv. Pavla za Istru, a kao razlog naveden je njegov neprijateljski odnos prema pripadnicima Jugoslavenske armije i prema narodnoj vlasti.⁷⁶ Tako je nasilno prekinut rad ovoga svećeničkog udruženja

72 Na ist. mj.

73 B. Milanović, 2. knjiga, n. dj., str. 213.

74 Isto, str. 213-214. Realno se može pretpostaviti da je država, preko UDBE, i među članovima Zbora imala svoje ljude koji su joj precizno referirali što se događalo na sastancima svećeničke staleške organizacije.

75 Isto, str. 214.

76 Dokument o raspuštanju „Zbora glasi: „Radi neprijateljskog stava koji je udruženje ‘Zbor sv. Pavla’ u zoni ‘B’ Julijske krajine zauzelo protiv Jugoslavenske armije i njezinih pripadnika, kao i protiv Narodnih Vlasti, Vojna uprava Jugoslavenske armije donosi slijedeće:

1. Raspušta se ‘Zbor sv. Pavla’ i zabranjuje mu se daljnji rad

2. Imovina ‘Zbora sv. Pavla’ predaje se na čuvanje Oblasnom Narodnom Odboru za Istru

3. Oblasni Narodni odbor tu imovinu može predati kojem novom udruženju sa istim ciljem ako se ovakvo osnuje i odobri u roku od jedne godine. Nakon toga imovina će pripasti državi.

4. Oblasni Narodni Odbor poduzet će potrebne mjere za izvršenje ove naredbe“.

AH IKD, OF Milanović, Naredba br. 20. VUJE od 28. VIII. 1947. U potpisu v. d. zamjenika komandanta VUJE potpukovnik Mirko Lenac.

koje je u prijelomnim trenucima istarske povijesti nastojalo pomiriti i povezati vjersko-duhovni i nacionalno-politički rad.

Zaključak

Na sastanku između predstavnika NOP-a Dušana Diminića i Ivana Motike, s jedne strane, i Bože Milanovića, kao neformalnog predstavnika istarskog hrvatskog svećenstva, s druge strane, održanom u Trstu 16. srpnja 1945. otklonjeni su, barem je tako izgledalo, međusobni nesporazumi i nepovjerenje. Bio je to u tom trenutku obostrano plodonosan kompromis. Milanović je Crkvi u Istri izborio širok prostor djelovanja, teško zamisliv u ostalim dijelovima Jugoslavije, dok je NOP dobio obećanje da će hrvatsko svećenstvo na sastanku 18. srpnja podržati ostvarenja NOP-a i njegove buduće ciljeve. Međutim, idejno-svjetonazorske podjele bile su preduboke da bi ih jedan sporazum mogao tek tako ukloniti. Upravo su ti idejno-svjetonazorski i dijametralno suprotni pogledi na istarsku društvenu stvarnost generirali „in ultima linea“, napetosti i nesporazume između predstavnika crkvene i civilne vlasti oko nekih konkretnih pitanja. To je u prvom redu sloboda pastoralnog rada Crkve. Restriktivne mjere vlasti na ovom području očitovale su se kroz prve zabrane održavanja procesija i ometanje održavanja školskog vjeronauka te svođenje braka na civilnu instituciju, čime je Crkvi oduzeta svaka kontrola nad ovom institucijom. Nesporazume oko vjenčanja, procesija i vjeronauka u školi izazivalo je i različito tumačenje oko toga koji zakoni vrijede na području Zone B. Prema međunarodnom pravu VUJA nije imala ovlasti mijenjati zatečene zakone već brinuti se o njihovom poštovanju. To je značilo da na području sklapanja braka, vjeronauka i procesija vrijede odredbe konkordata iz 1929. Prema tim odredbama vjeronauk je bio obavezan školski predmet, za procesije nije trebalo tražiti nikakvu dozvolu, dovoljno je bilo obavijestiti nadležni državni organ o njezinom održavanju, a brak sklopljen u crkvi ima isto značenje kao i onaj sklopljen pred državnim službenikom. VUJA i NO-i smatrali su da su kapitulacijom Italije prestali vrijediti svi fašistički zakoni, pa i konkordat, te da se na tom području moraju poštivati odredbe koje je donio Oblasni NO.

Odluka ONOI-a od 26. studenog 1946. o ukidanju kolonatskih odnosa, bez obzira na njihovo trajanje, zakupničkih odnosa ako su trajali duže od 15 godina i svih dražbi u vrijeme fašizma izazvala je uznemirenost među istarskim kleričkim strukturama. Strahovalo se da bi Crkva u Istri mogla ostati skoro bez ikakvih posjeda. Razlog tome je, s jedne strane, što većina crkvenih posjeda u Istri nije obrađivana u režiji vlasnika (župnika, biskupije ili samostana), nego je davana u razne vrste zakupa, a s druge strane, sve do potpisivanja mirovnog sporazuma s Italijom, nije se mogao primijeniti jugoslavenski Zakon o agrarnoj reformi, odnosno hrvatski Zakon o provođenju agrarne reforme, koji je Crkvi dozvoljavao zemljišni maksimum od 10 ha.

Temeljeći svoj rad, barem onaj deklarativni, na podršci širokih narodnih masa, a svjesna utjecaja svećenika na te mase, narodna vlast u Istri i prije izglasavanja Petogodišnjeg plana 1947. htjela je da, kad Plan bude izglasan, ne bude nikakvog propitivanja o detaljima plana ili, ne daj Bože, protivljenja. Zato u preliminarnim pregovorima s predstavnicima Zbora javni tužilac Ivan Motika upozorava da eventualno i najmanje suprotstavljanje planu od strane svećenika vlast neće dopustiti, što daje naslutiti da je raspolagao o informacijama da se u svećeničkim redovima rađa tiha opozicija.

SUMMARY

Tensions and conflicts between Catholic Church in Istria and Regional People's Board for Istria in 1945-1947

Even in the period when Croatian part of the Church in Istria showed maximum will to cooperate with Yugoslav communist regime, especially in pursuing the main national-political goal – unification of Istria with the mother-land Croatia in Yugoslavia – this regime could not shed its ideological communist-Bolshevik matrix. Inside this matrix the whole Catholic church in Istria acts as an enemy, regardless of national divisions and political consequences of these divisions, and it is only the question of time when the Church will try to put into this action its basic attitude. The main reason why the regional Church in Istria could not be trusted upon is its dependence on Vatican, which is regarded as the enemy of everything Slavic, and fervent supporter of Italian irredentism.

The main sources of misunderstanding and tensions between Church in Istria and the representatives of the administration in the first two post-war years were different forms of influence on the internal affairs of the Church, as processions, religious education in schools and administration of sacraments of baptism and marriage. The misunderstanding was even stronger because of the question whether in the Zone B under the administration of VUJE the valid law is the one proclaimed by ONOI (the opinion fostered by local authorities), or the regulations of concordat between Italy and Holy See (the opinion supported by representatives of Istrian Church). Because of the measures of agrarian reform in Istria, the Istrian Church was in danger to lose all its agricultural possessions that were often the only source of income for the parish and the priest. Insistence on the support of the Priest Board of St. Paul for Istria for the Five-year plan 1947-1951, reveals at one hand the conviction of the authorities that such a support would make also more common people to support the plan, and at the other hand it reveals the rising of the silent opposition towards the main Milanović's cooperative line when the relationship towards the authorities is considered.

Keywords: Istria, Catholic Church, tensions, agrarian reform, processions, religious education